

## ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Дзюбко Л. В. (ORCID ID: 0000-0002-1972-3482 )

Дем'яненко А. В.

У статті піднімаються питання психологічних особливостей та вимог до освітніх матеріалів, зокрема підручника, в сучасних умовах дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти, а саме: формуванню компетентностей під час навчання у он-лайн форматі; впливу дистанційного навчання на розвиток учнів; очікування суб'єктів освітнього процесу загальноосвітньої школи до навчальної літератури.

Ключові слова: освітні матеріали, підручник, компетентнісний підхід, дистанційне навчання, синхронний та асинхронний режим навчання, розвиток учнів, вікові новоутворення.

The article raises questions of psychological features and requirements for educational materials, in particular textbooks, in modern conditions of distance learning in institutions of general secondary education, namely: the formation of competencies during training in an online format; the influence of distance learning on the development of students; expectations of the subjects of the educational process of the comprehensive school for educational literature.

Key words: educational materials, textbook, competence approach, distance learning, synchronous and asynchronous mode of learning, student development, age-related neoplasms.

У зв'язку із глобальними викликами сучасної соціальної ситуації (пандемія, війна), перед освітою постають якісно нові задачі з організації та забезпечення освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. Так останнім часом почали стрімко використовуватись різні форми організації навчання – аудиторна (очна, офлайн), дистанційна (онлайн: синхронна, асинхронна), змішана (аудиторна і дистанційна), заочна (асинхронна). Кожна з цих форм використовувалась і раніше, але зараз набула нового

звучання, є доцільною і продуктивною при певних обставинах. Найбільш уживаною у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) є дистанційна форма, як більш безпечна для учнів. Під дистанційною формою навчання ми розуміємо «організацію освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій» [4, с. 1]. Дистанційна форма навчання зручна як тим школярам, що не виїжджали з місця свого проживання, так і тимчасово переселеним та тим, які навчаються поза межами України. «Організація освітнього процесу має забезпечувати регулярну та змістовну взаємодію суб'єктів дистанційного навчання, з використанням форм індивідуальної та колективної навчально-пізнавальної діяльності учнів, а також здійснення ними самоконтролю під час навчання» [4].

У зв'язку з цим постає слушне питання: чи повинні навчальні матеріали для дистанційної освіти мати свою специфіку? Якщо так, то яку?

З психологічної точки зору метою шкільної освіти є не тільки засвоєння знань, а й формування необхідних компетентностей, розвиток учнів. Тому розглянемо це питання з де-кількох точок зору. Перше, і це ми беремо за аксіому, всі навчальні матеріали мають відповідати освітнім настановам суспільства. Отже, перший погляд – це особливості навчальної книги у формуванні компетентностей під час навчання у он-лайн форматі. Друге – це специфіка впливу дистанційного навчання на розвиток учнів. Пояснимо: як відбувався віковий і психічний розвиток школярів під час традиційного навчання досліджено і відомо. А от чи так само піде розвиток у процесі дистанційного навчання, зокрема, чи є необхідні умови для формування вікових новоутворень? Третє – це очікування усіх зацікавлених

суб'єктів освітнього процесу до навчальної літератури, зокрема підручників: учнів, вчителів, батьків.

Головним замовником освітньої літератури є держава (через МОН та підлеглі установи). Її очікування окреслені у засадничих освітніх документах. Так, у Концепції Нової української школи підкреслено спрямованість на суб'єктності учіння, необхідність оволодіння учнями способами навчальної діяльності, набуття досвіду взаємодії з іншими людьми. Наголошено на необхідності різнобічного розвитку особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечуватимуть її готовність до навчання на наступних освітніх ланках, здатність вчитися впродовж життя. [3] Зазначені очікування держави мають бути практично втілені в тому числі у навчальній книзі (підручнику), який використовують під час дистанційної форми набуття освіти школярами.

Що очікують вчителі від підручника? Вчителям важливо, щоб підручник полегшував їх роботу, мав додатки для роботи з учнями, наприклад, робочий зошит для школярів, роздатковий матеріал, щоб можна було індивідуалізувати завдання; щоб були методичні рекомендації вчителю до певного підручника, щоб можна було поглибити власні знання, знайти диференційовані завдання для учнів з різним рівнем знань, обрати різні завдання для супроводу засвоєння матеріалу школярами, діагностики навчальних труднощів. Підручник повинен бути добре структурованим, зручним для використання, мати якісне з психолого-педагогічної і наукової точки зору змістовне наповнення на яке зручно опиратися під час роботи (сучасний, відповідає логіки науки та логіки розуміння і засвоєння матеріалу учнями, сприяє пізнавальній діяльності, мотивує до учіння тощо) [5].

Для школярів важливо, щоб підручник був цікавим, зрозумілим, не обтяжливим, різноманітним, чітко структурованим: щоб були позначки основних рубрикацій, виділені правила (в тому числі наочно, у вигляді таблиць і схем) наведені зразки і приклади, чіткі вимоги до виконання завдань, завдання різного рівня складності (в тому числі творчі, з використанням сучасних технологій, групові, проектні) виділені завдання для домашньої та самостійної роботи, у кінці теми наданий узагальнюючий матеріал, тестові підсумкові завдання для самооцінки, надані відповіді на завдання для самоперевірки. Для них був би цікавим електронний підручник з усіма його перевагами [5].

Під час дистанційного навчання підвищився ступінь допомоги школярам батьками. Для батьків було важливо, щоб підручник був якісним а саме: зрозумілим, компактним, структурованим, відповідав віковим особливостям дітей, зручним (вчив вчитись самостійно, надавав алгоритм виконання завдань, відповіді, щоб можна було перевірити), стислим, щоб мав електронну версію (щоб можна було займатися в різних умовах) [5].

Але всі ці очікування можна віднести до підручника взагалі. Чи вимагає дистанційна (синхронна та асинхронна) форма освіти іншої побудови взаємодії між вчителем, учнем і підручником ніж традиційна очна форма? Вважаємо що особливості є і вони мають бути враховані у навчальній книзі.

«Асинхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо» [4]. Дистанційна асинхронна форма навчання більш прийнятна в старших класах: у такому випадку вчитель скоріше відіграє роль тьютора. Тому очікування до підручника – максимальна спрямованість на самостійну роботу і доступність, зрозумілість. Синхронна дистанційна форма ближче до традиційної:

«синхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відеоконференції» [4]. В цьому випадку наявність паперового підручника, його електронної версії чи електронного підручника у повному розумінні є бажаним, вони тільки доповнюють один одного. До електронного підручника ми відносимо або традиційний підручник на електронних носіях з гіпертекстовими вставками або спеціально розроблену електронну книгу, яка містить структуровані й забезпечені посиланнями тексти, документи різних типів, починаючи від допоміжних файлів і закінчуючи веб-сторінками з навчальними матеріалами. Електронний підручник обов'язково передбачає диференціацію та індивідуалізацію навчання. В побудові його змісту використовують всі можливості інтернету (евристичний підхід, залучення ігрових моментів тощо). Він враховує особливості, різні здібності, ступінь оволодіння навчальним матеріалом, адже для засвоєння учбового матеріалу може знадобитися різна кількість часу, різна кількість вправ різного ступеню складності, щоб досягти певних результатів з можливістю переходу на інший, більш високий рівень оволодіння навчальним матеріалом. [1, с.3]

Вважаємо за необхідне наголосити, що треба пам'ятати про небезпечність для здоров'я дітей тривалого знаходження біля комп'ютера: «Дистанційне навчання організовується для учнів, які не мають медичних протипоказань до занять із комп'ютерною технікою». Отже, дистанційна форма навчання передбачає врахування здоров'я учнів, необхідність ознайомлення їх із психогігієною роботи за комп'ютером.

Дистанційне навчання ставить більші вимоги до самостійності в опануванні знаннями і компетентностями. Однією з ключових компетентностей Нової української школи є вміння вчитись впродовж життя, першою ланкою якої є сформованість діяльності учіння, що є

новоутворенням молодшого шкільного віку. Разом з тим, і в подальших класах учбова діяльність є провідною. Учень становиться активним суб'єктом власного навчання. По суті, вміння вчитись – це той інструмент, завдяки якому в подальшому людина здатна до самостійного пошуку і засвоєнню знань, умінь, способів діяльності. Тому підручник структурно має бути побудований так, щоб усі компоненти діяльності учіння були представлені, щоб сформувати усі складники структури вміння вчитись [6, с.6-7].

Навчальна діяльність є спільно-розподіленою. Під час дистанційного навчання взаємодія між учнями та між учнями і вчителем відбувається не так як у традиційному очному форматі. Особливо це необхідно враховувати для учнів підліткового віку, для яких діяльність спілкування є провідною діяльністю. Тому навчальна книга для дистанційного навчання має сприяти його діалогічності (завдання на безпосередньо побудову діалогу, спільні проектні завдання, завдання типу «обговоріть у групі» тощо).

#### **Список використаних джерел:**

1. Назар М.М. Характерні психологічні особливості дистанційного навчання з використанням мережі інтернет. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/1524/1/Article.pdf>
2. Рудницька С. Ю. Розвиток суб'єктної активності дорослих у комбінованому очно-дистанційному навчанні. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі: монографія / за ред. М. Л. Смільсон. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С. 34-42. Режим доступу: [https://lib.iitta.gov.ua/712119/1/Rozvytok\\_subyektnoyi\\_aktivnosti\\_doroslyh\\_u\\_virtu\\_alnomu\\_prostori.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/712119/1/Rozvytok_subyektnoyi_aktivnosti_doroslyh_u_virtu_alnomu_prostori.pdf)
3. МОН України. Нова українська школа <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
4. «Положенні про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти»: наказ МОН України від 8 вересня 2020 року №1115 зі змінами (редакція від 11.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#n22>
5. Сучасний підручник: яким має бути, як обрати та ефективно застосувати в освітньому процесі. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/68654>

6. Шатирко Л. О., Дзюбко Л. В., Бучма В. В., Гурова О. В. Інструкція з проведення психологічного аналізу навчальної літератури: інструкція / за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 34 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738079>
7. Про переваги і вразливі місця електронних підручників. URL: <https://euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1005>

## **СТРЕСОСТІЙКІСТЬ – ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ У СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ**

Довбня С.Ю. (ORCID ID: 0009-0000-5670-6350)

У статті висвітлено узагальнений аналіз наукових здобутків учених, що виступили джерельною базою вивчення сутності психологічного феномену стресостійкості. Стресостійкість розглянуто як: інтегральна, комплексна властивість особистості, складна і системна характеристика людини, що здатна протистояти негативному впливу стрес-факторів.

Ключові слова: стресор, стрес-фактор, стресостійкість.

The article presents a generalized analysis of the scientific achievements of scientists who served as a source for studying the essence of the psychological phenomenon of stress resistance. Stress resistance is considered as: an integral, complex property of personality, a complex systemic characteristic of a person who is able to withstand the negative impact of stress factors.

Keywords: stressor, stress factor, stress resistance.

Активне реформування всіх сфер суспільного життя, нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, виклики військової екзистенції вітчизняного соціуму зумовлюють зростання психоемоційного навантаження на особистість. Тому в останні десятиліття проблеми вивчення суб'єкта, що перебуває у ситуаціях стресу обумовили збільшення